

Ключавыя словы: Адраджэнне (Рэнесанс), гуманісты, утопія, Томас Мор, Эразм Ратэрдамскі, Тамаза Кампанела, Мігель дэ Сервантэс, Уільям Шэкспір.

Пытанні і заданні

1. Пералічыце гуманістычныя каштоўнасці эпохі Адраджэння.
2. Як вы думаеце, чаму гуманістаў цікавіла антычная культура?
3. Запоўніце ў сшытку табліцу «Выбітныя гуманісты».

Імя пісьменніка-гуманіста	Назва твора	Асноўныя гуманістычныя ідэі

4. Знайдзіце ў тэксце параграфа інфармацыю, якая пацвярджае, што Сервантэс і Шэкспір — пісьменнікі-гуманісты.
5. Падрыхтуйце і прадстаўце аднакласнікам выступленне ад асобы аднаго з гуманістаў, названых у параграфу, на тэму: «Якім павінна быць чалавечае грамадства».

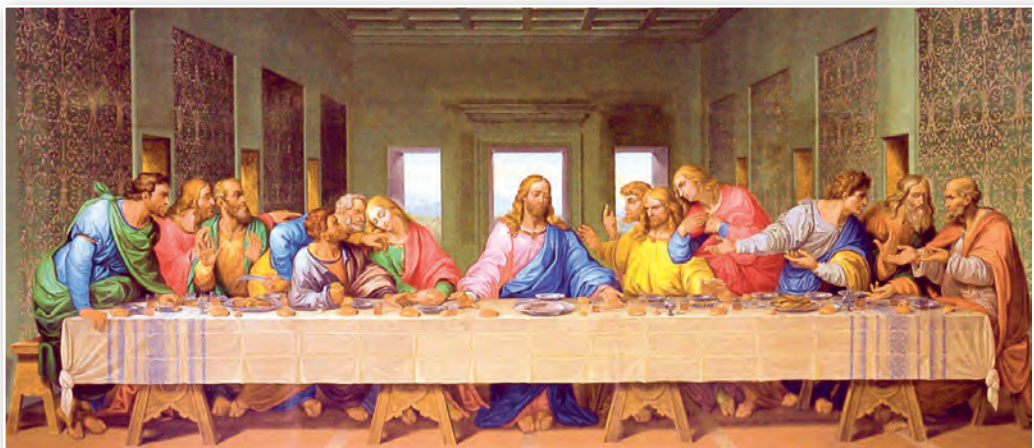
§ 4. Мастацтва эпохі Адраджэння

Успомніце. У якой краіне і калі зарадзілася культура Адраджэння? Каго з прадстаўнікоў Ранняга Адраджэння вы можаце назваць?

Асаблівае месца ў гісторыі еўрапейскай культуры займае мастацтва эпохі Адраджэння. Пад уплывам гуманістычных ідэй нечуванага росквіту дасягнулі жывапіс, скульптура і архітэктура. У творчасці жывапісцаў Рэнесансу адлюстравалася характэрная для гуманізму цікавасць да чалавека, яго пачуццяў і думак.

Вы даведаецеся. Якія тэмы раскрывалі жывапісцы эпохі Адраджэння. Чым праславіліся італьянскія мастакі Леанарда да Вінчы, Мікеланджэла і Рафаэль.

1. Прадстаўнікі італьянскага Адраджэння. Італьянскае Адраджэнне падарыла свету трох найвялікшых мастакоў: Леанарда да Вінчы, Мікеланджэла і Рафаэля.

Леанарда да Вінчы. Тайная вячэра. Каля 1495–1498 гг.

51—52

Даведайцеся, у якіх тэхнічных прыладах у сучасным свеце рэалізаваныя вынаходніцтвы да Вінчы.

48—49

Мікеланджэла.
Аплакванне Хрыста. 1499 г.

Леанарда да Вінчы (1452–1519) уяўляе сабой яркі прыклад чалавека Рэнэсансу. Леанарда быў таленавітым вынаходнікам і прыдумаў мноства розных машын, у тым ліку спраектаваў лятальны апарат. Аднак сусветную вядомасць ён набыў як мастак. Да нашага часу захавалася, на жаль, толькі 15 палотнаў вялікага майстра. Сярод іх такія сусветныя шэдэўры, як «Тайная вячэра» і «Джаконда».

Мікеланджэла Буанароці (1475–1564), як і Леанарда да Вінчы, валодаў разнастайнымі талентамі. Сам ён лічыў сябе ў першую чаргу скульптарам, але быў таксама выбітным музыкам, паэтам, мастаком і архітэктарам. Галоўным аб'ектам сваёй творчасці Мікеланджэла зрабіў чала-

века, уклаўшы ў «прыгожае аголенае чалавечае цела», як ён казаў, усе свае думкі.

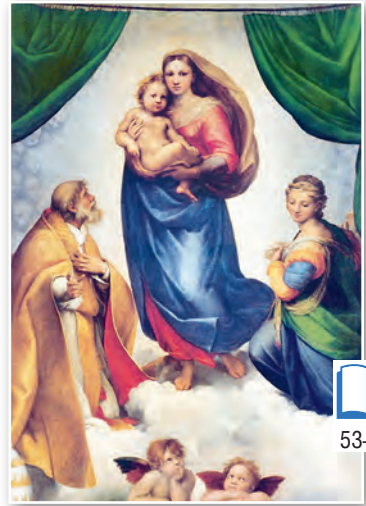
У 1508 г. Папа Рымскі Юлій II запрасіў Мікеланджэла распісаць скляпенне Сіксцінскай капэлы ў Ватыкане. Мастак прысвяціў гэтай працы чатыры гады. Ён стварыў фрэскі, якім было наканавана ўразіць свет. У вобразах Адама, Давіда і іншых герояў Свяшчэннага Пісання Мікеланджэла ўславіў прыгажосць і сілу чалавека.

Знакамітым і шанаваным мастаком Адраджэння быў італьянскі жывапісец **Рафаэль Санці** (1483–1520). Галоўнай тэмай яго творчасці стала выява Мадонны з дзіцем. Сваю першую Мадонну Рафаэль напісаў у 19 гадоў. Мастак прысвяціў гэтай тэме серыю карцін. Самая вядомая з іх — «Сіксцінская Мадонна».

2. Мастакі Рэнесансу Паўночнай Еўропы. Грамадскае жыццё Нідэрландаў другой паловы XV — пачатку XVI ст. было напоўнена вострымі сацыяльнымі супярэчнасцямі і канфліктамі. У такіх умовах фарміравалася творчасць Іераніма Босха (каля 1450–1516). У яго карцінах мудрагеліста спалучыліся сярэднявечныя фантастычныя вобразы, сатырычныя матывы і рэалістычныя назіранні жыццёвых з’яў. Сэнс гэтых карцін немагчыма цалкам спасцігнуць нават сёння. Не маглі яго зразумець і сучаснікі Босха. Нягледзячы на гэта, творы мастака карысталіся вялікай папулярнасцю ў Еўропе на працягу ўсяго XVI ст. Босх ставіў пытанні, якія асабліва хвалявалі большую частку еўрапейскага грамадства: «Што разумець пад добром і злом? У чым заключаецца Боскае і д’ябальскае?».

На стварэнне твора «Воз сена» Босха натхніла нідэрландская прыказка: «Свет — гэта воз сена, і кожны імкнецца ўварваць з яго колькі здолее».

Жыццё простых людзей, вясковыя святы, сельскія будні паказаны на карцінах нідэрландскага мастака Пітэра Брэйгеля Старэйшага (паміж 1525 і 1530–1569). Мастак першым у Нідэрландах стаў

Рафаэль. Сіксцінская Мадонна. 1515–1519 гг.

53—54

Іеранім Босх. Цэнтральная частка
трышціха «Воз сена». 1500–1502 гг.

Пітэр Брэйгель Старэйшы.
Сялянскі танец. Каля 1567 г.

адлюстроўваць не фантастычныя, а рэальныя карціны прыроды. Творча перапрацаваўшы ўрок італьянскага жывапісу XVI ст., ён стварыў глыбока нацыянальнае мастацтва, заснаванае на нідэрландскіх традыцыях і фальклоры. Карціна «Сялянскі танец» — гэта спроба паказаць галоўныя, характэрныя рысы народа, які падняўся на барацьбу супраць іспанскіх заваёўнікаў.

Адным з найбольш развітых цэнтраў Германіі з'яўляўся Нюрнберг. З гэтым горадам звязана творчасць выбітнага мастака XVI ст. Альбрэхта Дзюрэра (1471–1528). Як і многія дзеячы эпохі Адраджэння, ён быў рознабаковай асобай: жывапісцам, графікам, матэматыкам, анатамам, інжынерам. Мастак шмат падарожнічаў па Германіі і Швейцарыі, двойчы наведваў Італію, дзе вывучаў антычныя помнікі.

Дзюрэр стварыў серыю гравюр-ілюстрацый да апошняй кнігі Бібліі — «Адкрыццё Іаана Багаслова». Самая знакамітая з іх — «Рыцар, смерць і д'ябал». На пярэднім плане карціны — вершнік з пікай на плячы, з якім параўнаўся іншы коннік, арануты ў саван. Гэта смерць. У руцэ ў яе пясочны гадзіннік, які нагадвае пра блізкасць смяротнага часу. Да коннікаў з цясніны падкрадваецца д'ябал. Але ні смерць, ні д'ябал не

могуць збянтэжыць хрысціянiна, які накіроўваецца да Нябеснага горада, што паказаны на заднім плане карціны.

3. Распаўсюджванне ідэй Адраджэння. Вывучаючы літаратуру і мастацтва Рэнесансу, варта памятаць, што яго ідэй закраналі і адлюстроўвалі інтарэсы параўнальна невялікага кола людзей. «Толькі людзі высакароднага паходжання могуць дасягнуць дасканаласці», — напышліва заяўляў Ларэнца дэ Медычы, адзін з найбагацейшых апекуноў італьянскага мастацтва.

Папы, каралі, купцы і банкіры спаборнічалі паміж сабой, спрабуючы прыцягнуць да сябе на службу людзей мастацтва. На заказы знаці архітэктары будавалі цудоўныя палаты і прасторныя дамы, а скульптары і жывапісцы ўпрыгожвалі іх статуямі і карцінамі. У адрозненне ад простага люду ў знатных і багатых людзей было досыць магчымасцей і вольнага часу для індывідуальнага ўдасканалення і спасціжэння навакольнага свету. Аднак з часам, па меры развіцця кнігадрукавання, да ідэй Рэнесансу далучалася ўсё большая колькасць людзей.

Альбрэхт Дзюрэр. Рыцар, смерць і д'ябал. 1513 г.

Як вы думаеце, якім чынам кнігадрукаванне дазволіла далучыць да гуманістычных ідэй шырокія пласты насельніцтва?

Эпоха Адраджэння зрабіла вялікі ўклад у сусветную мастацкую культуру. Мастацтва Рэнесансу ўвасабляла ў сабе каштоўнасці і ідэалы гуманізму.

Ключавыя словы: Адраджэнне, Леанарда да Вінчы, Мікеланджэла Буанароці, Рафаэль Санці, Іеранім Босх, Пітэр Брэйгель Старэйшы, Альбрэхт Дзюрэр.

Пытанні і заданні

1. Як вы думаеце, чаму Леанарда Да Вінчы, Мікеланджэла Буанароці і Рафаэля Санці называюць тытанамі італьянскага Адраджэння?
2. На падставе тэксту і ілюстрацый параграфу вызначце асноўныя тэмы жывапісу эпохі Адраджэння.
3. Ці можна ў творчасці трох італьянскіх мастакоў знайсці агульныя рысы? Сваё меркаванне абгрунтуйце.
4. Якім пластам грамадства былі блізкія ідэі Адраджэння? Раствлумачце прычыны гэтага.
5. На прыкладзе карціны Іераніма Босха «Воз сена» патлумачце сэнс нідэрландскай прыказкі: «Свет — гэта воз сена, і кожны імкнецца ўварваць з яго колькі здолее».
6. Творчасць якога мастака эпохі Адраджэння зацікавіла вас больш за ўсё? З дапамогай інтэрнэт-крыніц складзіце калекцыю яго мастацкіх твораў і прадстаўце яе аднакласнікам.

§ 5. Фарміраванне навуковай карціны свету

Успомніце. Які ўплыў на культуру і навуку аказвала каталіцкая царква Сярэднявечча? Як змяніліся ўяўленні людзей аб навакольным свеце пасля Вялікіх геаграфічных адкрыццяў?

У эпоху Сярэднявечча, як вы ведаеце, меркаванні антычных аўтараў аб з'явах прыроды лічыліся абсалютнай ісцінай. Але ўжо ў пачатку Новага часу вучоныя паставілі пад сумнеў многія ідэі Антычнасці. Назіранні за рухам зорак і планет практычна цалкам абвяргалі тэорыі, што існавалі раней.

Вы даведаецеся. Найважнейшыя навуковыя адкрыцці, зробленыя ў ранні Новы час. Як яны змянілі ўяўленні людзей пра навакольны свет.

41—42

1. Адкрыцці ў галіне астраноміі. Велізарную ролю ў развіцці навукі адыграў польскі матэматык і астраном **Мікалай Капернік** (1473—1543). У сваёй знакамітай працы «Пра абарачэнне нябесных сфер» ён абвергнуў вучэнне старажытнагрэчаскага вучонага Пталемея аб тым, што Зямля — нерухомае цэнтр Сусвету.

Для пацвярджэння свайго меркавання Капернік выкарыстаў матэматычныя вылічэнні. З іх дапамогай ён даказаў, што Зямля не нерухома, а верціцца вакол сваёй восі. Вучоны абвясціў таксама, што Зямля разам з іншымі планетамі абарачаецца вакол Сонца. Але Капернік не змог прывесці неабходную колькасць доказаў памылковасці тэорыі Пталемея. Таму большасць вучоных не прынялі яго поглядаў. Яны лічылі, што Пталемей і іншыя антычныя філосафы не маглі памыляцца.

Хоць з ідэямі Каперніка пагадзіліся нямногія, яго праца мела вялікае значэнне з-за выкарыстання ім метаду пацвярджэння назіранняў. Усё часцей сталі праводзіць матэматычныя вылічэнні для праверкі правільнасці сваіх адкрыццяў.

Ідэі Каперніка смела падтрымаў італьянец *Джардана Бруна* (1548–1600). Ён адстойваў вучэнне аб бязмернасці, бясконцасці і вечнасці Сусвету. Бруна даказаў, што Зямля і Сонца не з'яўляюцца цэнтрамі свету.

Другі італьянскі вучоны *Галілеа Галілей* (1564–1642) пры дапамозе тэлескопа навукова даказаў правільнасць геліяцэнтрычнай сістэмы Каперніка. Яго назіранні прывялі да з'яўлення новых ведаў пра Сусвет. Са старажытных часоў астраномы лічылі паверхні Месяца, планет і зорак абсалютна гладкімі, нязменнымі. Тэлескоп дазволіў убачыць, што Месяц мае няроў-

Намалюйце мадэлі Сусвету, як яго ўяўлялі старажытнагрэчаскі мыслер Пталемей і вучоны Новага часу Мікалай Капернік. Падумайце, чаму ідэі польскага астранома не адразу былі прынятыя навукоўцамі таго часу.

Помнік Мікалаю Каперніку ў Варшаве

Помнік Джардана Бруна, усталяваны на месцы яго пакарання на плошчы Кампа дзі Фіёры ў Рыме

Галілей перад інквізіцыяй.
Мастак *Крыштыян Баниці*. 1857 г.

гу забаранілі. Суд інквізіцыі абвясціў Джардана Бруна ерэтыком, гэта значыць тым, хто адышоў ад веры ў Хрыста і царквы, і ён быў спалены на вогнішчы. Галілею таксама давялося паўстаць перад інквізіцыяй, якая запатрабавала ад вучонага публічна адмовіцца ад сваіх «памылковых» поглядаў. Каб пазбегнуць смяротнага пакарання, Галілей вымушаны быў заявіць перад судом, што Зямля нерухома стаіць у цэнтры

Сусвету. Але, як кажа паданне, пакідаючы судовае пасяджэнне, ён усклікнуў: «І ўсё ж яна верціцца!».

2. Развіццё новага метаду навуковага пазнання. З развіццём навукі і асветы звязваў сваю мару аб паляпшэнні жыцця знакаміты англійскі пісьменнік і філосаф Фрэнсіс Бэкан (1561—1626). Ён скончыў Кембрыджскі каледж, быў членам англійскага парламента, лорд-канцлерам. Самым вядомым яго творам стаў утапічны раман «Новая Атлантыда», у якім людзі даследуюць прыроду і спасцігаюць яе таямніцы.

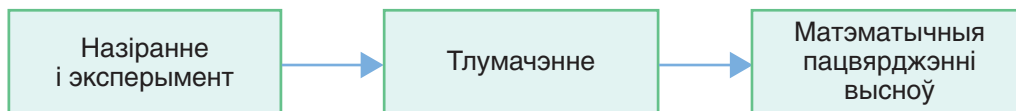
Бэкан лічыў, што Бог не забараняў пазнанне прыроды, калі даў чалавеку розум. Уладу над прыродай можа даць чалавеку толькі навука. Вялікае значэнне навукі для грамадства Бэкан

Фрэнсіс Бэкан.
Мастак *Джон Вандэрбанк*.
Каля 1731 г.

выказаў у сваім знакамітым афарызме: «Веды — сіла». Філософ быў перакананы, што лепшае з доказаў — вопыт, і таму любое даследаванне павінна пачынацца з назіранняў, а не з тэорый.

Паступова афармляўся новы навуковы метада пазнання, які уяўляў сабой паслядоўнае спалучэнне трох элементаў даследавання.

Навуковы метада Новага часу

Значны ўклад у распрацоўку навуковага метада пазнання ўнёс таксама французскі філосаф і вучоны Рэнэ Дэкарт (1596–1650). Ён лічыў, што галоўнае ў пазнанні — гэта розум, які сумняваецца, але здольны разважаць: «Я мыслю — значыць, існую».

Так была здзейснена рэвалюцыя ў свядомасці людзей, калі ў аснове новага метада пазнання свету былі пакладзены чалавечы розум і навуковы эксперымент.

3. Уклад Ньютана ў стварэнне новай карціны свету. Адкрыцці англійскага матэматыка *Ісака Ньютана* (1643–1727) заснаваныя на працах многіх яго папярэднікаў. У 1687 г. даследчык апублікаваў «Матэматычныя асновы натуральнай філасофіі», дзе прадставіў матэматычныя доказы адкрыццяў, да якіх прыйшлі ў ходзе эксперыментальных назіранняў за нябеснымі цэламі Галілей і іншыя вучоныя. Ньютан вынайшаў метада для пацвярджэння сваіх тэорый.

Найважнейшым адкрыццём Ньютана быў закон сусветнага прыцягнення (гравітацыі), запісаны ў выглядзе

Ісак Ньютан

Чаму Ньютана мастакі найчасцей малявалі з яблыкам? Якія навуковыя інтарэсы вучонага адлюстраваныя на гэтым малюнку?

матэматычнай формулы. Гэты закон Ньютана сцвярджае, што паміж цэламі і прадметамі існуе сіла прыцягнення. Яна залежыць ад іх масы і ўзрастае па меры іх узаемнага набліжэння. Закон Ньютана матэматычна даказваў, што месяцовая гравітацыя выклікае прылівы і адлівы на Зямлі, а сонечная ўтрымлівае планеты на іх арбітах.

Навуковыя ідэі Ньютана сталі шырока прымяняцца на практыцы. Картографы выкарыстоўвалі яго метады для стварэння больш дакладных карт, а вынаходнікі — для ўдасканалення агнястрэльнай зброі. Грунтуючыся на ідэях Ньютана, канструктары стварылі паравы рухавік.

4. Развіццё медыцынскіх ведаў. На працягу XVI—XVII стст. вучоныя здзейснілі шэраг адкрыццяў у галіне медыцыны. Некаторыя з гэтых адкрыццяў супярэчылі вучэнню знакамітага старажытнарымскага лекара Клаўдыя Галена, працы якога карысталіся вялікім поспехам у Сярэдня вякі.

Англійскі вучоны Уільям Гарвей (1578—1657) абвергнуў уяўленні, якія панавалі з часоў Галена, пра тое, што цэнтрам крывяноснай сістэмы з’яўляецца печань. Ён даказаў, што сэрца працуе як помпа, прымушаючы кроў рухацца па артэрыях і венах. Вучоны ўпершыню выказаў думку, што «ўсё жывое паходзіць з яйка». Гарвей стаў заснавальнікам сучаснай фізіялогіі — навукі, якая вывучае жыццядзейнасць арганізма і яго складнікаў. Як і многія іншыя вучоныя таго часу, Гарвей зазнаў ганенні з боку царквы.

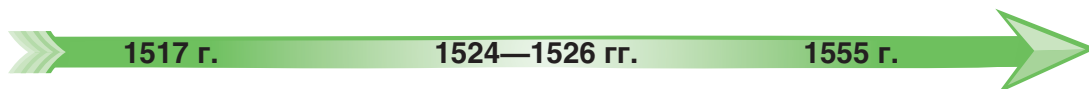
Уільям Гарвей дэманструе сваю тэорыю цыркуляцыі крыві каралю Карлу I. Мастак Эрнэст Боард. 1848 г.

*Найважнейшыя адкрыцці XVII ст. атрымалі назву **навуковай рэвалюцыі**, якая спрыяла абмежаванню рэлігійнага ўплыву і стварэнню новай карціны свету.*

Ключавыя словы: Мікалай Капернік, Джардана Бруна, Ісак Ньютан, Уільям Гарвей, навуковая рэвалюцыя.

Пытанні і заданні

1. Якія даследаванні праводзілі Мікалай Капернік, Джардана Бруна і Галілеа Галілей? Да якіх высноў яны прыйшлі?
2. Якую небяспеку бачыла каталіцкая царква ў адкрыццях вучоных-астраномаў?
3. Як у XVII ст. змяніліся ўяўленні вучоных пра навуковае даследаванне? У чым сутнасць новага навуковага метаду?
4. Падумайце, чаму менавіта ў Новы час стала магчымым навуковае развіццё медыцыны. Раствлумачце свой пункт гледжання.
5. Як вы думаеце, чаму найважнейшыя навуковыя адкрыцці XVII ст. атрымалі назву навукавай рэвалюцыі?

§ 6. Рэфармацыя ў Германіі

Успомніце. Што такое інквізіцыя? Хто такія ерэтыкі? Якое месца ў жыцці сярэднявечнага чалавека займала царква? За што Ян Гус крытыкаваў каталіцкую царкву?

Вялікія геаграфічныя адкрыцці і ідэі Адраджэння выклікалі змены ў жыцці людзей. Перамены закранулі і рэлігійную сферу. У XVI ст. амаль усе еўрапейскія краіны былі ахоплены рухам за рэформу (пераўтварэнне) каталіцкай царквы. У гісторыю гэты рух увайшоў пад назвай **Рэфармацыя** (ад лац. *reformatio* — пераўтварэнне). Рэфармацыя падарвала аўтарытэт каталіцкай царквы, прывяла да яе расколу і рэлігійных войнаў у Еўропе.

Вы даведаецеся. Якія былі прычыны і вынікі Рэфармацыі. У чым заключаліся адрозненні паміж пратэстантамі і каталікамі.

1. Каталіцкая царква і прычыны Рэфармацыі. У XVI ст. каталіцкая царква стала губляць свае пазіцыі. Распаўсюджваліся гуманістычныя ідэі, якія спрыялі фарміраванню свецкіх, гэта значыць нерэлігійных, каштоўнасцей і ўяўленняў. Развіццё навуковых ведаў прывяло да таго, што духавенства страчвала ўплыў на адукацыю і духоўнае жыццё